

Tijdschrift voor Neerlandistiek in Scandinavië en ommelanden

Aart G. Broek
November 2007

HOMENAHE NA / EERBETOON AAN BOELI

Op zijn 85ste verjaardag, op 10 oktober 2007, werd dr.mr.W.C.J. (Boeli) van Leeuwen door het Nederlandse Fonds voor de Letteren een 'oeuvregeld' formeel overhandigd ten paleize van de Gouverneur van de Nederlandse Antillen, Curaçao. Ter gelegenheid van dit bijzondere gebaar van waardering van Nederlandse zijde voor het werk van deze vermaarde Antilliaanse schrijver, werden er enkele lezingen gehouden op het eiland. Op dinsdagavond 9 oktober werd in La Belle Alliance van het Avila Hotel, Willemstad, bijgaande voordracht verzorgd door dr.Aart G. Broek.

VAN LEEUWENS LIJNEN IN LEVEN

Aart G. Broek

L'écrivain qui écrit en français même s'il est édité localement, sait [...] d'avance qu'il n'atteindra pas le peuple dont le créole est pratiquement le seul mode d'expression, il sait donc qu'il ne sera apprécié que de cercle étroit des intellectuels des îles. Mais pardelà ce cercle, c'est à la 'métropole' qu'il s'adresse. (Maryse Condé, *Le roman antillais*. Parijs, 1977)

The writer [...] unless he wins recognition overseas, preferably in England, is mercilessly ridiculed. (V.S. Naipaul, 'London', *Times Literary Supplement*, 15.viii.1958)

Met een enkele lezer ben ik niet tevreden. Hoe meer mensen mij lezen hoe liever het mij is. De idee uitsluitend en alleen voor jezelf te schrijven, vind ik absurd. Na mijn dood zal er dan ook niet veel zijn dat nog gepubliceerd kan worden. (Boeli van Leeuwen, in: Aart G. Broek, 'Het masker van Boeli van Leeuwen', *Aangaande Boeli*, Haarlem, 1995)

Boeli van Leeuwen –
Fotograaf: Henky Looman

Boeli van Leeuwen stapte dertig jaar geleden mijn leven binnen. Hij was enkele jaren eerder met de vrouw meegekomen, die later de moeder van mijn kinderen werd. Zij kwam met een kast vol boeken van het eiland Curaçao. Daar had zij – als tienerdochter van een marineman – enkele jaren doorgebracht, het openbare Peter Stuyvesant College bezocht en, opgesloten in huis en op het erf, de revolte van 30 mei 1969 aan zich voorbij zien trekken. Met haar kwamen de romans die Van Leeuwen toen op zijn naam had staan: *De rots der struikeling* (1959), *Een vreemdeling op aarde* (1962), en *De eerste Adam* (1966). De beginjaren van ons samenleven had ik wel oog voor haar maar niet voor hem.

WAARNEMEN

In 1977 - in een lang weekend dat begon op vrijdagmiddag en eindigde laat in de nacht van zondag op maandag – veroverde Van Leeuwen mij voor hem, voor zijn werk, zijn eiland, voor de Cariben. Ik begon in zijn debuutroman, vergat mijn geliefde, en verdween in een voor mij volledig nieuwe wereld, ver verwijderd van het studentenleven in Amsterdam. Ik kwam weer heel langzaam terug na het sluiten van de derde roman. Hierin staan de woorden die mij tot aan de dag van vandaag hebben aangestuurd.

“Op 1 juli 1863 werd de slavernij op Curaçao afgeschaft door Willem III, [...] Op dezelfde dag dat de proclamatie van Willem III op de Fortmuur in Willemstad werd gespijkerd, werd Adam Polaar geboren in Moordrecht aan de Hollandse IJssel als vrije burger van de Staat der Nederlanden. In zijn drassig en dampig land bestond geen slavernij: de armen waren volkomen vrij om te verrekken van de honger en te verstijven van de kou. In de touwslagerij van Moordrecht stonden kinderen van zes jaar vijftien uur per dag te draaien op de touwbanen: van iedere honderd gingen er vijftig kapot aan de tering vóór ze tien jaar oud waren. Zo was het ook in de dekenfabrieken van Leiden, de steenfabrieken van Franeker en de sigarenindustrie van Kampen.

Willem III schonk vrijheid aan de negers van Curaçao en sliep ‘s nachts rustig achter zijn brede baard. Dat de kinderen van zijn eigen volk vijftien uur per dag als beesten werden afgejakkerd voor één dubbeltje per dag was in die wereld zó normaal, dat hij voor het slapen gaan er niet eens over nadacht.”

Dit fragment tekent wat zich onthult wanneer je het 'kijken' weet aan te scherpen tot 'zien'. Dit is geen inschikkelijk registreren maar een priemende nieuwsgierigheid, een ontrafelen. De consequenties van de lust om te ontwaren, of juist het ontbreken ervan, worden door het hele oeuvre van Van Leeuwen getoond, keer op keer, en steeds weer anders belicht. In een van zijn meest dwingende columns, 'The rest is silence' (opgenomen in *Geniale anarchie*, 1990), krijgen we de ethische grondslag van het 'kijken' en het 'zien' resoluut toegeschoven. "Er zijn geen lelijke mensen." Zo wijst de auteur zijn lezers terecht. "Het is ons kijken dat hen vernedert. Hun schoonheid wordt hersteld door het zien." 'Kijken' en 'zien' zijn geen vrijblijvende wijzen van waarnemen.

Boeli van Leeuwen – Fotograaf onbekend

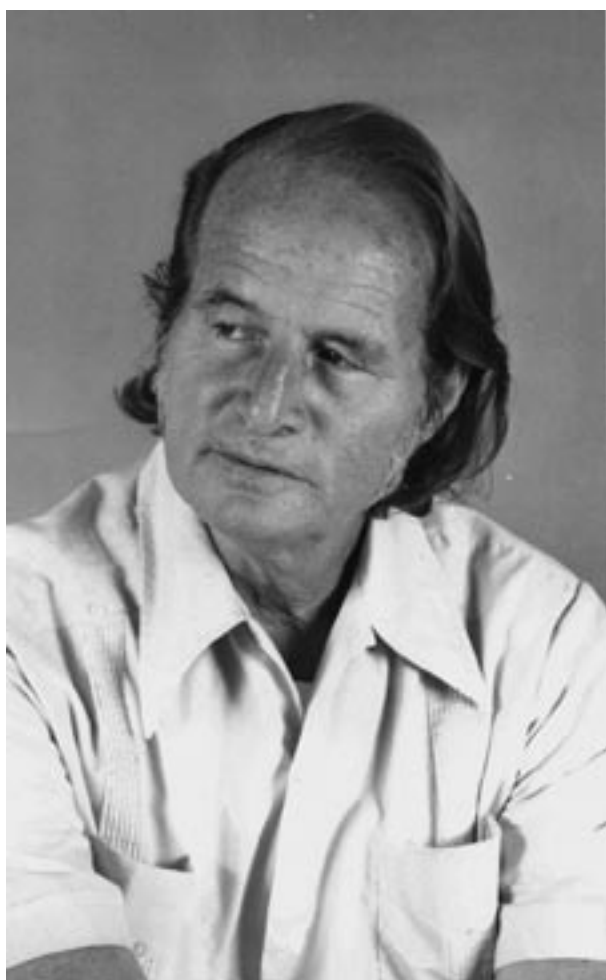
IN DIT LICHT

Meerdere malen heeft Van Leeuwen aangegeven dat het eiland zo genadeloos alles blootlegt, dat het 'kijken' onvermijdelijk een 'zien' wordt. In een van de weinige gedichten die hij publiceerde, tekent hij vastberaden: "In dit licht zijn alle dingen zoals ze zijn / en niet zoals wij ze willen dromen / en wij zijn ook niet meer dan wat wij zijn: / morituri op een eiland in de zee / [...] / wij staan hier naakt op deze rots." (opgenomen in: *In dit licht*, 1995).

Was het maar zo eenvoudig! We 'kijken' wel maar 'zien' merendeels helemaal niet. Ook Van Leeuwen niet. Ook hij stuit veelvuldig op grenzen om voorbij het 'kijken' te komen en te kunnen 'zien'. Feitelijk zijn zijn romans zeer indringende zoektochten om voorbij het 'kijken' te komen en te kunnen 'zien'. Zijn romans zijn pogingen om achter de maskerades en achter de leugens te komen en te 'zien' wat daarachter verscholen gaat aan waarheid of wat we daar voor zouden kunnen houden. En mócht daarvan al iets te 'zien' zijn dan moet vervolgens nog de taal gevonden worden om te verwoorden wát we zien.

Zestig jaar terug, in 1947, verscheen - als zelfstandige uitgave in eigen beheer verzorgd - Van Leeuwens *De Mensenzoon*. Een voorwoord begeleidt dit verhaal, waarin expliciet de vraag wordt gesteld: "Waarom moest Judas Christus verloochenen?" Het verhaal zelf geeft, in vier

gedeeltes, het antwoord door de fragmenten uit de evangeliën van vier discipelen over de kruisigingsgeschiedenis tezamen te brengen en te verdichten tot een nieuw geheel. In het voorwoord heeft Van Leeuwen al te kennen gegeven een antwoord in de richting van “Judas als verrader, handelend uit jaloezie, wraakzucht en/of hebzucht” zondermeer “absurd” te vinden.

Boeli van Leeuwen – Fotograaf onbekend

Vader, waarom hebt Gij mij verlaten?’ Zonder dit absolute isolement van Jezus, zo wil de overtuiging, is er voor ons mensen geen redding mogelijk in het hiernamaals. Met een dergelijke martelgang aan eenzaamheid werd niet alleen Jezus geconfronteerd, maar deze zal – in de ogen van Van Leeuwen – op de weg van iedere ‘mensenzoon’ liggen. Dit specifieke verraad zal een van de belangrijkste motieven in het werk van Van Leeuwen blijven: je staat er alleen voor! En wij stervelingen redden er geen mens mee.

In het verhaal wordt de gedachte aan verraad langzaam maar zeker opzij geschoven voor die van een, zeer noodzakelijke, lotsbepaling. “De vervulling van het schrift, het onafwendbare, was nabij en achter zijn gesloten ogen zag [Jezus] in een klaar licht het komende. [...] [Judas] had Jezus lief en [Jezus] voelde in het onbewogen aannemen van zijn woorden [door Judas] de heftige smart voor de vervulling van het lot.” Niets oogt wat het uiteindelijk blijkt te zijn. Zeker in de Bijbel niet. Het verhaal van de kruisiging kent overigens wel degelijk ‘verraad’, maar dat is van een andere orde en ligt bij andere actoren. Wie het Bijbelverhaal vertrouwd is, weet dat met het volgende citaat de gebeurtenissen een dramatische weg zijn ingeslagen. “En in de stilte van de nacht, klonk de kreet van den gemartelde, worstelend met zijn wanhoop ‘Eli, eli, lama sabachtani’. Maar God antwoordde niet en in een razende angst voelde [Jezus] het laatste verraad.”

In de Bijbelse context is nog wel een antwoord te geven op de vraag: ‘Mijn

VERLATEN

Een houvast zou op z'n minst de contouren moeten hebben van een goddelijke Vader maar blijkt in de praktijk een diepe duisternis. In de eerste roman van Van Leeuwen, *De rots der struikeling*, wordt dit motief uitgewerkt en vervolmaakt en krijgt het zowel sociaal-culturele als existentiële ingrediënten. Als een veelpotig insect dat op z'n rug is terechtgekomen, tast de hoofdpersoon, Eddy Lejeune, wanhopig en tevergeefs naar de stevige hand van de Vader. De Vader krijgt bij Van Leeuwen niet de rol van beschermende en richtinggevende grootheid, waardoor Lejeune het onderspit delft en Jezus slechts met uitzonderlijke krachtsinspanning zijn kruistocht weet te volbrengen. In de na-oorlogse intellectuele discours – in de Caribische regio en daarbuiten – bestaat zo'n Vader ook niet. Zo'n vader is een echoput, waarvan het water slechts de roepende vervormd weerspiegelt en de bouw slechts de eigen wanhopige verlangens weergalmt. Oriëntatie- en identificatiepunten ontbreken: de (Caraïbische) mens is volledig op zichzelf aangewezen. Slechts de vraag resteert: Vader, waarom hebt Gij mij verlaten? Op deze vraag is al geen daadwerkelijk antwoord te verwachten, zo min als op de andere levensvraagstukken: Het enige houvast is de zekerheid van het ontbreken ervan.

Mensen recht doen door te 'zien' en niet slechts te 'kijken'. Het blijkt een levenslange zoektocht om dit voor elkaar te krijgen, om te leren 'zien'. Alleen gelaten, is dit een queeste zonder heldere leidraad, zonder houvast, en zodoende een martelende opgave. En dan is er nog de strijd om de taal, om de juiste woorden en beelden.

Al dan niet vanwege het licht op het eiland, Van Leeuwen zag op betrekkelijk jonge leeftijd al verdomd scherp. Midden in het decennium waarin het cultuurrelativisme aan kracht won, de Martinikees Frantz Fanon werd bejubeld om de veronderstelde noodzaak van geweld om zich te bevrijden van westers kolonialisme en kapitalisme, én de Afro-Curaçaose idealisering van de eigen etniciteit vorm kreeg, schreef Van Leeuwen de woorden die ik reeds citeerde: "Op 1 juli 1863 werd de slavernij op Curaçao afgeschaft door Willem III, [...] In zijn drassig en dampig land bestond geen slavernij: de armen waren volkomen vrij om te verrekken van de honger en te verstijven van de kou.[...]"

Van Leeuwen wilde 'zien' en niet alleen maar 'kijken'. Hij bleef zich verzetten tegen politiek-ideologische correctheid (waaronder die van etnische snit) als leidraad van actievoeren en opstandig handelen: er ligt geen leidraad klaar, zo had hij vanaf zijn eerste publicaties onderkend: het zoeken dient voorop te staan, antwoorden liggen niet vast en laten zich niet dicteren.

BOEL-I-SHIT

Van Leeuwen heeft het dan ook moeten ontgelden. Zijn filmscenario voor een portret van het eiland, *Corsow* (1967), krijgt er in het 'revolutionaire' tijdschrift *Kambio* (Verandering) van langs in een bijdrage waarvan de titel al weinig gunstig oogt: 'Boel-i-Shit'.

‘We zouden over de film Corsow kort kunnen zijn: het is een misbaksel van het ergste soort, [...]. Boeli van Leeuwen heeft zich als scenarioschrijver weer laten zien als de schilder van de Curaçaose samenleving als een verlengstuk van archaische, patriarchale structuren. De mufte sfeer van nostalgie naar een verleden waarin de verhoudingen gekenmerkt zouden worden door de romantiek van een heer-slaaf verhouding, waarin de heer niet alleen maar de vertrappende heer was, en de slaaf niet alleen een trappen incasserende slaaf, worden via zijn draaiboek 40 minuten lang breed uitgemeten.’ (Kambio, 3 – 4, 1967)

Van Leeuwen wilde ‘zien’ en niet alleen maar ‘kijken’. Hij bleef zich inspannen om achter het direct waarneembare te komen, om nuanceringsen aan te brengen en om onvermoede tegenstellingen, dikwijls uiterst onstuimig van aard, bloot te leggen. Niets oogt wat het uiteindelijk blijkt te zijn. Zeker niet waar het de slavernij betreft.

Van Leeuwen ontmoette ik voor het eerst in 1987, tien jaar nadat ik kennis met hem had gemaakt in Amsterdam vanuit een boekenkast. Op het eiland heeft hij getracht mij – en tientallen met mij, misschien wel honderden – te leren ‘zien’, en niet maar te ‘kijken’ naar het eilandelijke reilen en zeilen. Een door schaamte aangestuurde emotionaliteit levert ander gedrag en handelen op dan waarmee ik vertrouwd was. Jaren later kwam ik de woorden tegen in de column ‘M’n houten been’ (ook opgenomen in *Geniale anarchie*), die ik eerst hoorde in zijn woning aan de Jan Haayenweg.

“Het zijn altijd de anderen die de schuld krijgen van ons gemodder: Makambanan, Portugesnan, Arabirnan, politikonan. En als er geen mens te vinden is, die we, gelijk de zondebok der oude Hebreeën, de woestijn in kunnen sturen, geven we de schuld aan voorwerpen: ‘e kuchu a kortami’, ‘e bus a lagami’. [...] We fulmineren tegen auto’s die niet willen rijden, omdat we geen benzine in de tank hebben gedaan: ‘Net awo bo por lagami na kaya!’ [...] Niet wat we doen of laten is goed of slecht, maar wat anderen van ons te weten komen, maakt iets goed of slecht.” Van Leeuwen heeft mij vele malen gewezen op het ontstaan van een dergelijke emotionaliteit en op de consequenties ervan. Kortom, hij heeft getracht om oog te krijgen voor ‘de terreur van schaamte’. Niets oogt wat het uiteindelijk blijkt te zijn – zeker het emotionele huishouden van mensen niet, waar ze zich dan ook mogen bevinden in het Koninkrijk der Nederlanden.

VERLOREN PARADIJS

Weer tien jaar later, in 1997, knippen de consequenties van die terreur van schaamte in de Curaçaose samenleving ook Van Leeuwen meer en meer de keel dicht. In *Aangaande Boeli* – de uitgave ter gelegenheid van Van Leeuwens 75ste verjaardag - staat een voordracht van hem: ‘Paradise Lost’. Onverholen haalt Van Leeuwen uit naar de versierselen die zijn opgehangen na het afbreken van het traditionele evenwicht zonder er een nieuw evenwicht voor in de plaats te willen, niet in Koninkrijksverband noch binnen de eilandelijke samenleving als zodanig. “Deze gemeenschap schenkt geen rust en veiligheid meer. Het is een grote bende. [...] Waar zijn we in Gods naam mee bezig? In plaats van te proberen de waarden en normen te

herstellen strooien we onafgebroken een regen van confettislogans over elkaars hoofden uit. Konstruksjon, re-orientashon, nos propio cultura, himno i bandera, e pida baranka sagrado aki, idioma i identidad, nos patrimonio sagrado. Words, words, words ad nauseam. Alles wordt overgoten met een saus van patriottisme. [...] We hebben niets aan woorden, je kunt geen woorden eten.”

Boeli van Leeuwen –
Fotograaf: Peter van Vlerken

Van Leeuwen weet geen ‘schoonheid’ meer te zien in wat de mensen met elkaar op het eiland vormen. Niets oogt wat het uiteindelijk blijkt te zijn. Van Leeuwen heeft ons dit keer op keer onder de neus gewreven en mogelijk schuilen er regeneratieve krachten in de chaos. Vooralsnog reikt Van Leeuwen dat potentieel echter niet aan.

Het gebrek aan ‘schoonheid’ in wat mensen met elkaar vormen (hoe we ons ook inspannen om te ‘zien’), is in een veel eerder stadium en elders door Van Leeuwen doorleefd maar slechts beperkt door hem in teksten ondergebracht: de Tweede Wereldoorlog. Onvergelijkbaar pijnlijker en krankzinniger dan wat het eiland doormaakt, zijn de ervaringen aan waanzin geweest, waaraan het verhaal ‘De gorilla’ uiting geeft (opgenomen in: *De ruïne van een kathedraal*, 1996). Waar de destructie en chaos de overhand krijgen, stuiten we op grenzen van het vinden van woorden, van het kunnen ‘zien’.

“In Berlijn te zijn geweest in een dierentuin versierd met flamingoveren, waar ik de grootste gorilla ter wereld heb zien sterven van angst en het paard van Johannes in een brandende etalage heb ontmoet en in een schuilkelder een vrouw met de rug van een wezel heb gestreeld, om daarna in Leiden rechten te studeren...! [...] Wat te beginnen met de verlate puberteitsriten van het corps, de platvloersheid van de professoren – wat moet een creool uit Curaçao daarmee beginnen? Hij die onsterfelijk is geweest op de rand van het bestaan, kon geen groentjes verdragen met kaalgeschoren koppen, want hij heeft kaalgeschoren koppen gezien op levende doodshoofden.”

Mensen recht doen door te ‘zien’ en niet slechts te ‘kijken’. Het blijkt, zo herhaal ik, een levenslange zoektocht om dit voor elkaar te krijgen, om te leren ‘zien’. Alleen gelaten, is dit een queeste zonder heldere leidraad, zonder houvast, en zodoende een martelende opgave. En dan is er nog de strijd om de taal, om de juiste woorden en beelden om te tonen wát je ziet.

SEIGNEURIAAL

Weer tien jaar later, in dit jaar 2007, heb ik lessen van Van Leeuwen ondergebracht in een 'essay met voetnoten': De terreur van schaamte, recentelijk verzorgd door In de Knipscheer, ook de uitgever van Boeli. Van Leeuwen is er op iedere bladzijde maar ik citeer hem nergens. Hij trad dertig jaar geleden mijn leven binnen en is, net als de vrouw die de moeder van mijn kinderen werd, gekomen om te blijven. Met zijn teksten kruipt hij in je poriën.

Nu, zestig jaar na de eerste publicaties van Van Leeuwen, had ik hem echter een brief aan het Fonds voor de Letteren willen laten schrijven, waarin hij juist nader zou ingaan op het onzegbare en het afgedwongen ongezegde. In antwoord op de brief met de beoogde toekenning van het oeuvregeld, stelde ik mij voor dat hij het bestuur van het Fonds zou schrijven:

'Van U mocht ik een schrijven, gedateerd 12 september jl., ontvangen, waarop van mijn kant in eerste instantie slechts dagen van stilte konden volgen. Het zijn niet zozeer het vorstelijke gebaar dat u maakt en de warmhartige motivering ervan die tot zwijgen dwingen. Een hoogschattende handreiking als u doet, begrenst onvermijdelijk en in alle hevigheid een heel leven. Dat leven wordt met de woorden uit uw lovende brief wel enigermate gekarakteriseerd maar, zo zult u begrijpen, de woorden stuwen zo veel voor de geest omhoog, dat níet kon worden benoemd door mij. Er is veel waarover wij het zwijgen doen, moeten doen. U looft mijn schrijven maar markeert onverhoeds waarover ik niet schreef en ook nooit zal schrijven ... the rest is silence.'

Dit klinkt veel somberder dan het feitelijk is.

Niets oogt wat het uiteindelijk blijkt te zijn. Van Leeuwen zou zich als een schorpioen met gif in de eigen staart bijten, indien hij níet zijn eigen beperkingen kende en hij níet wist aan te geven dat er ook voor hem grenzen zijn aan het 'zien'. In de woorden van de inmiddels overleden hoogleraar Jaap Oversteegen (in zijn bijdrage aan *Aangaande Boeli*, 1997), "zo spontaan en zo gul" weet Van Leeuwen te onderkennen dat ook zijn 'zien' wel eens een 'kijken' is gebleken. Juist dát is het seigneuriale motief in zijn werk, én in de persoonlijkheid van Van Leeuwen zélf: doordrongen van de grenzen aan de lijnen in dit leven.

Boeli van Leeuwen – Fotograaf: Bernard Buddingh

bibliografische notitie.

Het werk van Boeli van Leeuwen wordt uitgegeven door Uitgeverij In de Knipscheer, Haarlem. www.indeknipscheer.nl

Het gedicht 'In dit licht' is opgenomen in: Boeli van Leeuwen (tekst), Carlos E. Tramm (foto's) en Gerrit Heinen (samenstelling), *In dit licht*. Leersum: ICS, 1995.

Ter gelegenheid van Van Leeuwens 75ste verjaardag, in 1997, verscheen bij In de Knipscheer de verzameling essays en literaire teksten, *Aangaande Boeli*, onder redactie van Aart G. Broek, Jeen Mourik en Federico Oduber.

Het verhaal *De mensenzoon*, dat in 1947 in eigen beheer werd uitgegeven op het eiland Curaçao, is sindsdien niet meer heruitgegeven. Het filmscript *Corsow*, uit 1967, is nooit in druk verschenen.

additionele notities

Het terras van het aan zee gelegen Avila Hotel, waar in La Belle Alliance deze voordracht werd gehouden, is jarenlang en tot zeer recentelijk Van Leeuwens “home away from home” geweest. Voor een beeldindruk zie: www.avilahotel.com

Informatie over het Fonds voor de Letteren en het oeuvregeld kan worden verkregen op www.fondsvoordeletteren.nl

dr. Aart G. Broek specialiseerde zich in sociologie en communicatiewetenschap, werkt als interim-manager en adviseur diversiteit & integratie. Hij woonde langdurig op Curaçao en verdiepte zich in de conflictueuze relatie van de westerse met de niet-westerse wereld. Zijn adviezen en projectmanagement resulteerden zeer recentelijk in de studie *De terreur van schaamte; brandstof voor agressie* (Haarlem: In de Knipscheer, 2007). Hij publiceerde tal van artikelen, columns, interviews, curricula, essays, ten dele verzameld in de bundel *Het zilt van de passaten* (2000), rapporten, nota's en wetenschappelijke studies, waaronder *De kleur van mijn eiland* (2006). Hij is bereikbaar via zijn website: www.carilexis.nl